

SİVAS İLİNDE YORGANCILIK

Şirin KARAMAN* & Feryal SÖYLEMEZOĞLU**

Öz

Sivas, Orta Anadolu'da yer alan eski yerleşim merkezlerinden biridir. Tarihi çok eskilere dayanan ve birçok medeniyete ev sahipliği yapmış bir kenttir. Sivas geçmişten günümüze ulaşan birçok kültürel mirasa sahiptir. Özellikle el sanatları açısından kıymetli eserleri bünyesinde barındırmaktadır. İnsanoğlu yaşadığı çevreye uyum sağlamak için farklı malzemeleri çeşitli yöntemlerle gündelik hayatta işe yarar faydalı ürünlere dönüştürmüştür. Yorgancılık da bunlardan biridir. Yorgancılık, Türklerin hayatında Orta Asya'dan beri var olmuştur. Yorgan, örtünmek ve soğuktan korunmak için çok basit yöntemler ve gereçlerle yapılmaktadır. İhtiyaç için kullanılan yorganlar zamanla sosyal ve kültürel anlam taşıyan el sanatlarına dönüşmüştür. Soğuğu ile bilinen Sivas şehri için yorgan en gerekli günlük kullanım eşyalarından biridir. Geçmişte havalarda çok soğuk olduğu dönemler ve evlerin ısıtma sistemlerindeki yetersizlik düşünüldüğünde yorganın önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Sivas'ta yorgan sadece örtünmekle kalmayıp bunun ötesine geçen çeşitli işlevler de kazanmıştır: Kız çeyizlerinin vazgeçilmez bir eşyası, loğusa döşeginin süsü, sünnet yatağının gösterişi olmuştur. İnsan hayatının önemli dönemlerinde daima özel bir yorgan yer almıştır. Eskiden yorgan yapımında, insanların kendi yetiştirdikleri hayvanlardan elden edilen ya da pazarlardan satın alınan yünler kullanılmıştır. Yünlerin hazırlanması ve yorgan dikme işi kadınlar tarafından yapılmıştır. Günümüzde hem günlük yorganlar hem de özel günler için saten yorgan yapımı meslek erbabı kimselerce gerçekleştirilmektedir. Yorgan ustalarının maharetini, motif motif işledikleri ipliklerde takip etmek mümkündür. Yorgan eski zamanlarda yorganı kullanan kişi ya da aileden çevreye sosyal mesajlar veren bir nitelik kazanmıştır. Bununla bağlantılı olarak geçmişte her genç kızın çeyizinde mutlaka en az bir tane el yapımı yorgan bulunmaktaydı. Evlenecek kızın ailesinin maddi imkânları ne kadar fazla ise kızına vereceği yorgan sayısı da o oranda artmaktaydı. İhtiyacın sanata dönüştüğü işlerden biri olan yorgancılık sanatının incelikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Yorgan dikme yöntemleri, kullanılan malzemeler ve süslemede kullanılan motifler hakkında bilgiler derlenmiştir. Günümüzde yorgan yapımında yün, pamuk ve sentetik elyaf kullanılmaktadır. Motifler katalogdan seçilerek yapılmaktadır. Ustalar çoğu motifi ezberlerinden çizmektedirler. Geçmişte çok popüler olan yorgancılık mesleği günümüzde önemini kaybetmektedir. Yorgancılıkta kazancın az olması ve bu işi devam ettirecek çırak bulunamayışı mesleğin sonunu getiren faktörlerdendir. Evlerin ısıtma sistemlerinin değişmesi, hazır yorganların kolay temizlenmesi ve az yer tutması gibi nedenlerle el yapımı yorganlara olan ilgi gittikçe azalmıştır. Bu çalışmada köklü bir geçmişi olan el yapımı saten yorganlara ilginin azalmasıyla birlikte bu el sanatının kaybolmaya yüz tutması nedeni ile konu üzerinde durulmuştur. Sivas yorgancılığını kayıt altına almak ve geçmişin beğenisini gelecek kuşaklara aktarmak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, El Yapımı, Sivas, Yorgan

QUILTING IN THE CITY OF SİVAS

Abstract

Sivas is one of the old settlement centers in Central Anatolia. It is a city that dates back to ancient times and has hosted many civilizations. Sivas has many cultural heritages from the past to the present. It contains valuable works especially in terms of handicrafts. Mankind has transformed different materials into useful products that are useful in daily life in order to adapt to the environment in which they live. Quilting is one of them. Quilting has existed in the lives of Turks since Central Asia. Quilts are made with very simple methods and materials to cover and protect from

* Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sivas Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü, Sivas/Türkiye, sahan@cumhuriyet.edu.tr, ORCID: 0000-0022-8535-6246

** Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, El Sanatları Bölümü, Ankara/Türkiye, fsoylemezoglu@ankara.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9874-4443

the cold. Quilts used for necessities have turned into handicrafts with social and cultural meaning over time. Quilt is one of the most necessary daily use items for the city of Sivas, which is known for its cold. Considering the periods when the weather was very cold in the past and the inadequacy of the heating systems of the houses, the importance of the quilt is better understood. In Sivas, the quilt has gained not only covering but also various functions that go beyond this: It has become an indispensable item of girls' dowry, the decoration of the maternity bed, and the show of the circumcision bed. A special quilt has always taken place in important periods of human life. In the past, wool obtained from animals raised by people or purchased from markets was used to make quilts. Preparing the wool and sewing the quilts were done by women. Today, both daily quilts and satin quilts for special occasions are made by professionals. It is possible to follow the skill of the quilt masters in the threads they embroider motifs. The quilt has gained a quality that gives social messages to the environment from the person or family using the quilt in ancient times. In connection with this, in the past, every young girl had at least one handmade quilt in her dowry. The higher the financial means of the family of the girl to be married, the higher the number of quilts she would give to her daughter. It has been tried to determine the subtleties of the art of quilting, which is one of the works where the need turns into art. Today, wool, cotton and synthetic fiber are used in quilt making. Motifs are made by choosing from the catalog. Masters draw most motifs from memory. Quilting profession, which was very popular in the past, is losing its importance today. The low income in quilt making and the inability to find an apprentice to continue this work are among the factors that bring the end of the profession. The interest in handmade quilts has decreased gradually due to the changes in the heating systems of the houses, the easy cleaning of the ready-made quilts and the less space they occupy. In this study, the subject has been focused on as this handicraft is on the verge of disappearing with the decrease of interest in handmade satin quilts, which have a deep-rooted history. It is aimed to record Sivas quilt making and transfer the taste of the past to future generations.

Keywords: Sivas, Handicraft, Handmade, Quilt

1. Giriş

El sanatları, insan hayatında geçmişten günümüze vazgeçilmez bir uğraşı alanı olmuştur. İhtiyaçtan doğan ve yaşam çeşitliliği kadar farklılıklarla üretilmişlerdir. Farklı coğrafyalarda kullanılan malzeme ve teknikle üretilen ürünler şaşırtıcı nitelikler taşımaktadır. İnsanoğlunun çabası ve emeği ile birçok el sanatı ürünü sanat eserine dönüşmüştür.

İnsanların genellikle asıl işlerinden arta kalan zamanlarında çevrede buldukları her türlü hammaddeden yararlanarak, ihtiyaçlarını gidermek, zamanlarını değerlendirmek, kısmen ek gelir sağlamak, duygu ve düşüncelerini yansıtmak amacıyla yapmış oldukları yoğun emek, yaratıcılık gücü isteyen, basit araç ve gereçler ile yapılabilen her türlü uğraşmayı el sanatları kavramı içerisinde incelemek mümkündür (Arlı, 1990: 5).

El sanatları, sanayi öncesi ekonomilerin çoğunda tekstil üretimi içinde en önde gelen sektör konumundadır. El sanatları daima ekonomik hayatın hareketliliğinden etkilenmiştir. Dokumaların yapımında kullanılan iplikler, hammadde fiyatlarından ve bulunuşluk durumundan etkilenmektedir (Faroqhi, 2004: 581-589). İnsanoğlu çevresinde bulunduğu hammaddeyi kendisi için en uygun halde işleyip hayatının içine katmıştır.

Doğa koşulları, insanları yaşamlarını sağlıklı bir şekilde sürdürebilmeleri için hep bir arayış içinde bırakmıştır. Dünya üzerinde yaşam öyle bir dağıtılmış ki sıcak iklimlerde serin tutan hammadde çok bulunurken soğuk iklimlerde ise sıcak tutan hammaddeye kolay ulaşılmıştır. Hayatta kalma becerisi gelişmiş olan insanoğlu kendini çevre koşullarından korumayı başarmıştır. Gece ile gündüz sıcaklıkları farklı olan bölgelerde uyuma sırasında sıcaklığı korumak için yorganda örtünmek ve soğuktan korunmak için ortaya çıkmış bir kullanım eşyasıdır.

Yorgan, yatakta örtünmeye yarayan, içi pamuk, yün vb. şeylerle doldurularak dikilmiş geniş örtü olarak tanımlanmaktadır (Tdk, 2020). Yorgan sözcüğü köken açısından içerdiği anlamın dışında herhangi bir kıyafet veya örtü içinde kullanılmıştır. Çobanların kullandığı aba, kepenek veya kadınların üstlerine aldığı örtüler de bazen yorgan olarak ifade edilmiştir (Ögel, 2000: 221).

İhtiyaçtan ortaya çıkan yorgan zamanla yaşamı şekillendiren coğrafi, kültürel, ekonomik, sosyal ve teknolojik etkenlerle yapısı, rengi, kalitesi ve yüklenen anlam toplumlararasıda değişerek süregelmiştir. İnsanların yaşadıkları yeri ve kullandıkları eşyaları güzelleştirme çabaları sonucunda yorgan yapımı da estetik unsurlarla süslenen el sanatlarından biri haline gelmiştir.

1.1. Türk Tarihinde Yorgan

Türklerde yorgan sözcüğü örtünme amacıyla geniş bir kullanıma sahip örtüleri ifade etmektedir. Uyurken üstünü örtmede kullanmanın yanında kadın giysilerine ve çoban abaları da yorgan olarak isimlendirilmiştir. Türklerde yorgan sözcüğüne ilk olarak Uygurların Türkçe yazıtlarında “yogurkan” olarak görülmektedir. Bu ifadeye uzunca süre rastlanmaktadır. Daha sonra batıya gidildikçe bu sözcüğün ifadesinde değişme olmuş ve “yogurkan veya yovurkan” olarak söylenmiştir. Batıdaki Türklerde ise söyleniş daha fazla değişme uğramış ve “yorgan” sözcüğüne dönüşmüştür (Ögel, 1978: 221-222).

Türklerin Orta Asya'dan başlayarak günümüze kadar nice sanat eseri ortaya koydukları bilinmektedir. Hunlarda oturma ve yatma eylemi aynı ortamda yapılmaktaydı. Gündüz oturulan mekâna akşam yatak serilerek yatılmaktaydı. Sabah yataklar toplanarak yükluğe yığılırdı. Yükluğün örtüsü olarak kullanılan nakışlı bir cicim ile yükluğün örtülürdü (Diyarbakırlı, 1972: 54). Bu kültür geçmişte Anadolu'da yaygın olarak kullanılırken günümüzde az da olsa köylerde bu şekilde bir yaşam sürdürüldüğü bilinmektedir.

Yorganla ilgili tarihte değişik olaylara rastlamak mümkündür. Camuka ve Cengiz Han arasında yapılan dostluk andı için şölen yapılırken savaşta kazandıkları altın kemerleri birbirlerine takmışlar, kazandıkları atları değiştirmişler, bir büyük ağacın altında eğlenmişler ve yorganlarına kadar paylaşmışlardır (Ögel, 2001: 783).

Türkler, Anadolu da yerleşik düzene geçtikten sonra özellikle yorgancılık sanatındaki gelişme dikkat çekicidir. Selçuklu ve Osmanlı döneminden kalan çeşitli belgelerle bu gelişme izlenebilmektedir. Ayrıca Osmanlılar 'da yer alan esnaf locaları arasında “yorgancı esnafı” olduğu bilinmektedir (Duman, 2007: 11-14).

Evliya Çelebi seyahatnamesinde Yorgancı esnafından 105 dükkân, 400 nefer, pirleri Kamil-i Hindi olduğundan bahsetmektedir. Yorgancıların tahtrevanlar üzerinde atlas, diba, sereng ve hara yorganları sergilediklerini anlatmaktadır (Kahraman ve Dağlı, 2003: 593).

Ingrid Biniok'un aktarandığına göre; Osmanlılarda yorgan yüzleri, genellikle kadife, atlas ipek ve ketenden yapılır ve üzerlerine çeşitli motifler işlenirdi. Değerli olarak görülen yorganlar ise değerli taşlar, altın ve gümüş tellerle süslenirdi. Bu yorganlar bir zenginlik ifadesi olarak saraylarda, zenginlerin ev ve konaklarında yer alırdı. Bu kesimin dışında kalan halk ise tahta kalıplarla kumaşa basılan motiflerin yer aldığı basma ya da yazma yüzlü yorganlar kullanılırdı (Duman, 2007: 11-14).

Türk zevkini yansıttığı özel alanlardan biri olan yorgancılık, geleneksel olarak Türklerin hayatında her zaman var olmuştur. Mutlu evliliği temsil eden yorganlar, yüzünü oluşturan kumaş ve işlemlerle birer sanat eserine dönüşmüştür (Çeliker ve Ölmez, 2012: 124). Osmanlı esnafları arasında yer alan yastık basmacıları ve çit basmacıları olarak iki gruba ayrılmaktadır. Basmacı esnafının yorgan yüzü, çarşaf ve perde bastıkları bilinmektedir (Evren, 1999: 45).

Yorganlar, Türk kültüründe yüzyıllardır geleneksel Türk zarafetini ve inceliğini yansıtmalarıyla önemli bir yere sahiptir. Üzerindeki işlemler ve yüz olarak kullanılan kumaşları ile el sanatına dönüşmüşlerdir. Sanat kimliği kazanan bu yorganlar her dönemde örtü görevinin yanında evliliğin ve mutluluğun sembolü olma özelliğini de taşımışlardır. Diğer el sanatlarında olduğu gibi yorganlar da toplum hayatına ilişkin ekonomik bir statü göstergesidir. Doğum olayı bütün ailelerde özel olarak nitelendirilmektedir. Doğum hazırlıkları ailenin ekonomik gücüne göre şekillenmiştir.

İlerleyen dönemlerde Türk Kültürü'nden beslenmiş bir geçmişe sahip Osmanlı Devleti'nde bilinen ailelerde halime kadının doğuma birkaç hafta kala odası özenle döşenir. Odaya Şam halısı serilir, saten veya değerli kumaşlardan yapılmış yatak takımı hazırlanır. Misafirler burada ağırlanır ve doğumdan kırk gün sonra yatak kaldırılır. Osmanlı imparatorluğunda yalnızca hanedan üyeleri gösterişli yataklara sahiptir (D'ohsson, 1980: 100).

Toplumda düğün ve doğum kadar önemli görülen bir etkinlikte sünnet törenleridir. Bu törenler içinde özenli hazırlıklar yapılmaktadır. Yorgan da hazırlıklar içinde çok önemli bir unsurdur.

1582 Sultan III. Murat'ın şehzadesi Mehmet (III.)'in sünnet şenliğinde esnaf alayının geçişi gösterilmektedir. Alayda yer alan esnaf sayısı Surname-i Humayun'a göre 148 olarak belirtilmiştir. Bu esnaf alaylarında yorgancı esnafı da gösterilmektedir (And, 1982: 227-248).

Osmanlı ordusu Girid seferine çıkacakken 27 Mayıs 1657 günü düzenlenen esnaf alayını Eremya Çelebi ayrıntılarıyla anlatmaktadır. Hallaç esnafı ile yorgancı esnafının birlikte geçtiğinden bahsetmektedir. 1582 esnaf alayı şenliğinin oldukça gösterişli olduğu anlatılırken yorgancılar yorgancıyan şeklinde ifade edilmektedir (And, 1982: 232-234)

Yorganın bir başka kullanım şekli ise ısınmak için henüz sobanın kullanılmadığı bu dönemde özellikle kadın odalarında tandır yorganı olarak bilinen bir tür örtü bulunmaktadır. Tandır, altında bir mangal bulunan bir çeşit masadan ibarettir. Masanın üstüne bir veya iki büyük örtü konur. Örtüleri saten, yahut sim veya sırmalı kumaştan veya zengin işlenmiş bir kumaştan olur. Osmanlı imparatorluğu sınırları içinde yer alan her tabakadan insanlar tarafından kullanılmaktadır (D'ohsson, 1980: 99). Bu örtünün çoğunlukla tandır yorganı olarak Anadolu'nun çeşitli yörelerinde de kullanıldığı bilinmektedir.

Anadolu'nun farklı yerlerinde; çocuk yorganı, beşikörtüsü, çocuk kundağı, minder ve bu türden yapılan eşyalar “köpen” olarak ifade edilmektedir (Ögel, 2000: 234). Anadolu'da bu sözcüğün kullanımına rastlanmaktadır. Bazı bölgelerde yorgan ve yatak köpütmek olarak ifade edilen eylemle alakalı olarak türetilmiş olmalıdır.

Yaşanılan iklim faktörleri insanların giyimini etkilemekle birlikte yorgan gibi kullanım eşyalarını da şekillendirmektedir. Gündüz ile gece sıcaklık farkının fazla olduğu bölgelerde özellikle uyurken örtünmenin önemi daha bir önem arz etmektedir Sivas bulunduğu coğrafi konum nedeniyle yıl boyunca geceleri soğuk ya da serin geçen bir yerleşim yeridir. Bu nedenledir ki yorgan ve yorgancılık Sivas için önemli bir uğraşı alanıdır.

Farklı zamanlarda Sivas'ı ziyaret eden seyyahlar şehrin ayazından bahsetmişlerdir. Seyyah XVI.Henry Tozer seyahatnamesinde burada yaşayan insanların yazın ipleri hazırlayıp kışın çok kar yağdığında dokuduklarından bahsetmektedir. Doğuya özgü yataklardan bahsetmektedir (Mahiroğulları, 2001: 20-167).

Sivas gezileri kış aylarına denk gelen seyyahlar şehrin iklimi ile ilgili olarak çok aşırı soğuk olarak bahsetmektedirler. Yün ve yünlü üretim olarak görülebilecek yünlü çorap ve halı Sivas'ın ihraç malı olduğu anlatılmaktadır. (Mahiroğulları, 2001; 20-167). Yün ve yünlü üretimde ihraç yapacak kadar uğraşan bir şehri soğuk iklimi gereği yatak ve yorganla olan birlikteliği de çok fazladır. Her ne kadar seyahatnamelerde açık açık belirtilmese de misafir ağırlamaktan hoşlanan şehir insanlarının hazırda yatak yorgan takımlarının olması muhtemeldir.

Evliya Çelebi Seyahatname'sinde yorganlardan olmasa da Sivas'ın güzel yorgan yüzlerinden bahsetmektedir (Kahraman ve Dağlı, 1999; 275. Mahiroğulları, 2001; 38). II. Mahmud döneminde Sivas'ta pamuk işleriyle meşgul olan 80 penbeci, 52 bezaz, 6 basmacı, 99 terzi, 8 çıkırkıcı ve 5 boyahane bulunmaktaydı. Zamanla bu sayıların azaldığı görülmektedir. Sivaslıların giyim-kuşam, ev döşemelikleri, yatak-yorgan takımları Sivas'ta üretilen kumaşlarla karşılaşmaya çalışmakla birlikte şehir dışından getirilen ürünlerin de satıldığı bilinmektedir. Sivas evlerinde de yatak yorgan takımlarının sayısı ev sahibinin ekonomik durumu ile artmakta ya da azalmaktadır. Terekelere göre yatak ve yorganların içleri yün ile doldurulmuş yalnız bir terekede çaputa rastlanmıştır. Yatak ve yogan yüzleri ise bez, kutnu, basma, çit, dimi ve beldar gibi pamuklu kumaşlardan yapıldığı tespit edilmiştir. Kumaşların Sivas'ta üretilmiş ya da başka yerden getirilmiş olma durumu söz konusudur. Yataklar akşam serilip sabah toplanarak kullanılmaktadır (Demirel, 1989: 57-83).

1.2.Yorganın Geleneksel Kültürümüzdeki Yeri

Yorgan, hem yapan hem de kullanan için bir sanat eseri niteliği taşımaktadır. Yapan el emeği göz nuru ile oluşturduğu desenlerini özenle ve sevgiyle uygulamaktadır. Kullanan ise ona özenli ve itinalı kıymetli bir eser gibi bakmaktadır. Bu nedenledir ki hayatta önemli görülen başlangıçlar için özel yorganlar tasarlanmaktadır. Anadolu da evlenecek genç kız, yaşama gözlerini açacak bir bebek, sünnet olacak çocuk, anneliğe adım atan doğum yapmış kadın için yorgan yaptırmak bir gelenektir. Bu yorganlar kullanılmakla beraber bir kısmı ise bir ömür boyu değerli bir eser gibi saklanmaktadır.

Anadolu da genç kızlar için çeyiz hazırlama kökleri Hunlara dayanan bir gelenektir. Hunlarda evlenen kızın çeyizi ne kadar çeşitli ve sayıca çoksa ailenin onuru da o oranda yüksek olduğundan bahsedilmektedir (Diyarbakirli, 1972: 54). Günümüzde çeyize bakış açısı değişmekle birlikte bu gelenek özünü muhafaza ederek günümüze kadar ulaşmıştır. Geleneksel yaşamın devam ettiği yörelerde çeyiz kültürü halen sürdürülmektedir. Evlenen genç kızın ailesinin ekonomik durumu ne kadar iyi ise çeyize konan yatak yorgan sayısı da o kadar fazla ve gösterişli olarak hazırlanmaktadır.

Son zamanlara kadar Sivas'ta yorgan denildiği zaman yün yorgan akla gelmekteydi. Artık günümüzde dolgu malzemesi olarak sadece yün değil aynı zamanda pamuk ve elyafta kullanılmaktadır.

2. Araştırma Yöntemi

Sivas il merkezinde yapılmakta olan yorgan sanatının günümüzdeki durumunu incelemek ve araştırmak amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmaya kaynak taraması ile başlanmıştır. Konu ile ilgili bilgiye yazılı kaynaklardan ve işin ustalarından ulaşılmıştır. Sivas il merkezinde yorgan işçiliği örneklerinin bulunduğu atölyelerde saha çalışması yapılarak ürünler tespit edilmiştir. Ürünlerin fotoğrafları çekilmiştir. Eserlerin yapım teknikleri, malzeme, renk ve kompozisyon özellikleri incelenerek, elde edilen bilgiler kayıt altına alınmıştır.

3. Sivas İli Yorgancılığı

3.1.Sivas İli Yorgancılığında Kullanılan Araçlar ve Gereçler

Yorgan yapımında her yerde kolayca bulunabilen makas, cetvel, iğne, yüksük, desen kalıpları, metre, kantar, pergel, sabun, tebeşir, değnek, dikiş makinesi ve elyaf atma makinesi (Fotoğraf 1, 2) gibi araçlar kullanılmaktadır. Bazı araç ve gereçler ise şöyledir;

İğne: Kumaşların dikimi ve yorganın sırımması işlemi için farklı numaralarda yardımcı araçtır. Farklı numaralarda iğne kullanılmakla birlikte çoğunlukla 6,5 cm olanlar tercih edilmektedir.

Yüksük: Yorgan dikimi sırasında, parmağa takılarak iğnenin itilmesinde ustanın eline batmaması ve iğnenin daha rahat hareket ettirilmesi için kullanılan silindir veya konik bir gereçtir.

Desen Kalıpları: Yorgana desen aktarımında kullanılan mukavvadan yapılan şablon. Yorgan ustaları tarafından hazırlanmakta, motifin kumaş yüzeyine daha hızlı ve düzgün bir şekilde çizmeye yarayan yardımcı bir gereçtir.

Pergel: Kalıbı bulunmayan desenleri çizmede kullanılan farklı büyüklüklerde kullanılan araçtır.

Metre: Kumaş ölçümünde ve motiflerin yerleştirilmesinde ahşap metre ve mezura olarak bilinen ölçme aracıdır.

Çırpı ipi: Tebeşir tozuna batırılarak kullanılan ipliklidir.

Tebeşir: Çırpı ipinin kumaş üzerinde izinin kalması için çırpı ipini renklendirmekte kullanılan gereçtir.

Terazi: Yorgan yapımında dolgu malzemesini tartmada dijital el kantarı kullanılmaktadır.

Değnek: Yorgan kılıfının içindeki dolgu malzemesini eşit bir şekilde dağıtmak için kullanılan ahşap sopadır. Genellikle kızılıçık veya fındık ağacından yapılmaktadır.

Dikiş Makinesi: Yorgan yapımında gerek iç gerekse dış kumaşların dikiminde ev tipi makineler kullanılmaktadır.

Elyaf açma makinesi: Bu makinede lifler açılır, harmanlanır ve yabancı maddelerden temizlenir. Yün ve pamuk eskiden hallaç ile açılırken günümüzde makine ile yapılmaktadır. Kısa lif ve yabancı maddeler ızgaralardan aşağı dökülür. Savurucu silindir harmanlanan lifleri belirlenen alana atar. Yörede elyaf atma makinesi tarama makinesi olarak ifade edilmektedir.

Fotoğraf 1. Yorgan dikiminde kullanılan araç-gereçler (Karaman 2020)

Fotoğraf 2. Yünün elyaf açma makinasından açılması (Karaman 2020)

Yorgan yapımında kullanılan gereçler ise kumaşlar, iplikler ve dolgu malzemeleri olarak gruplandırılabilir.

Yorgan yüzü olarak geçmişte çok farklı ve parlak kumaşların yanında sade, çiçekli ve basma olarak bilinen kumaşlar da kullanılmıştır. Gelin, lohusa ve sünnet gibi özel amaçlar için yapılanlar gösterişli olurken günlük kullanımda daha sade olan kumaşlar tercih edilmiştir. Sivas yorgancılığında günümüzde el yapımı yorganlarda saten kumaşlar, günlük kullanımda ise mitil veya çiçekli ve sade nevresimlik kumaşlar astar kumaş olarak tercih edilmektedir.

Saten: Parlak pamuklu kumaştır (Tdk, 2020).

Mitil: İçine yün, pamuk vb. doldurulan beyaz yastık veya yorgan kılıfıdır (Tdk, 2020)

İplik: Yorgan dikiminde günlük kullanım için yapılan yorganlarda; mitil yorgan ipi (yorgan ipi), saten yorgan için naylon masura iplik kullanılmaktadır. Ayrıca kumaşları dikmek için dikiş ipi de kullanılmaktadır.

Astarlık olarak kullanılan kumaşlar el yapımı yorganlarda alt kısma dikilen, günlük kullanımda ise yorganın iç kısmını oluşturan ve yörede mitil olarak ifade edilen kumaştır. Mitil

olarak patiska veya amerikan bezi kullanılmaktadır. Patiska düz, beyaz bir kumaştır. Amerikan bezi ise kırık beyaz renginde bir kumaştır.

El yapımı yorgan, kumaş rengi deseni müşteri talebine göre yapılmaktadır. Günlük kullanım için ise astar olarak mitil yorganlar yapılıyor. Yorganın sıkı ya da yumuşak olmasına müşterinin isteği doğrultusunda karar veriliyor. Sıkı yapıda bir yorgan isteniyorsa dikişleri daha sık olacak şekilde, yumuşak isteniyorsa daha az aralıklarla dikilmesi gerekmektedir.

Sivas'ta yorgan dolgu malzemesi olarak yün, pamuk ve elyaf kullanılmaktadır. Yün ve pamuk evde kabartılmış olarak veya yorgancı atölyesinde kabartma işlemine tabi tutulmaktadır. Elyaf ise piyasadan hazır olarak alınmaktadır. Yorgan dikim işleminde ustaların ifadesine göre; elyaf, yün ve pamuk olarak kolaydan zora doğru sıralamak mümkündür.

3.2.Yorgan Dikim Aşaması

Yorgan yapımında ilk işlem yüz veya mitil olarak kullanılacak kumaşların dikiş makinesinde bir tarafı açık olacak şekilde birleştirilmesidir. Birleştirilen kumaşın tersi dış tarafta olacak şekilde yere serilmektedir. Yorganın dolgu malzemesi olarak kullanılacak yün, pamuk veya elyaf kumaşın üzerine eşit bir şekilde serilir (Fotoğraf 3). Bu işlem de dikkat edilmesi gereken husus dolgu malzemesinin kumaş üzerine döşenirken her bir tarafı eşit olacak şekilde dağıtılmasıdır. Yorgan yüzünün açık olan kenarının karşı tarafından dolgu malzemesi içerde kalacak şekilde rulo yapılmaktadır (Fotoğraf 4). Dolgu malzemesi mitil içine gelecek şekilde çevrilmektedir. Burada çevirme işlemin de dolgu malzemesinin belli bölgelere toplanmadan çevrilmesine özen gösterilmelidir. Çevrilen mitilin açık kalan kenarı bir iğne ve dikiş ipi ile dikilerek kapatılmaktadır. Yorgan tamamen yere serilir ve bir sopa yardımıyla bütün yüzeyine hafif hafif vurularak düzeltilir. Mitil veya yorgan yüzünün içindeki dolgu materyalinin eşit dağılımı sağlanmaktadır (Fotoğraf 5). Seçilmiş motife göre saten yüz üzerine tebeşirlenmiş çırpı ipi ile ana hatlar çizilir. Desen kompozisyonuna göre yüzey bölümlere ayrılır ve kalıplarla veya yorgancının el mahareti ile çizilmektedir. Yorgana eşit dağıtılmış dolgu malzemesinin ortaya toplanmasına engel olmak için desenin ana hatlarından ilintileme (teyel) dikişi yapılmaktadır. Yorganı çevreleyen dikdörtgen bölüm kenar çekme ile yorgan dikilmeye başlanmaktadır. Yorgancı kendine en yakın yerden başlayarak deseni yüzeye tam bir ustalıkla aktarmaktadır (Fotoğraf 6-7). Yorgan dikiminde saten yorganda baskı dikiş ve yorgan sırima olarak ifade edilen dikiş teknikleri kullanılmaktadır. Mitil yorganda ise sadece sırima denilen teknikle dikilmektedir. Mitil yorgan dikiminde dolgu malzemesinin ortaya toplanmasını önlemek için dıştan içeriye doğru birer karış (yaklaşık 20-25 cm) dikdörtgen alanlar halinde dikilmektedir. Usta diğer eli ile alttan destekleyerek dolgu malzemesinin ortaya kaymasını engelleyerek yorgan dikim işi tamamlanır. Dikimi tamamlanan yorganın teyel dikişi sökülerek müşteriye teslimi yapılmaktadır (Fotoğraf 8-11).

4. Sivas Yorganlarında Kullanılan Motif ve Kompozisyon Özellikleri

Sivas yorgancılığında, yüzey bezemede bitkisel ve geometrik motifler çoğunlukta olmakla birlikte hayvan figürlerine de yer verilmektedir. Yorgan desen kompozisyonu sadece bir motifle yapıldığı gibi bazen birkaç motifle birlikte oluşturulmaktadır. Bir yorgan yüzeyinde bitkisel, geometrik ve figürlü motifin bir arada kullanıldığı kompozisyonlar da görmek mümkündür. Sivas yorgancılığında kullanılan bitkisel motifler; yaban gülü, serpme zambak, karanfil, sarmaşık gülü, hanımeli, menekşe, ayçiçeği, sarmaşık, papatya, buket lale, asma lale, saray lalesi, akasya çiçeği, söğüt yaprağı, tütün yaprağı, sade gül gibi isimlerle ifade edilmektedir. Geometrik motifler; sekizgen, altıgen, üçgen ve baklava dilimi gibi motiflerden oluşmaktadır. Nesneli bezemeler arasında kurdele, yıldız, güneş, tavan nakışı, fildişi, deniz dalgası gibi desen öğeleri bulunmaktadır. Ayrıca bezeme ögesi olarak kullanılan hayvan figürlü motifler ise tavus kuşu, bülbül ve kelebek

gibi bezeme örneklerinden oluşmaktadır. Yorgan desenleri müşteri tarafından katalogdan seçilmektedir. Yorgan dikilince desenin nasıl görüneceği ya da dolgu materyalini ne kadar gerektirdiği konularında usta tarafından yönlendirilmektedir.

Fotoğraf 3. Yünün düzeltilmesi (Karaman 2020)

Fotoğraf 4. Yorganın çevrilmesi (Karaman 2020)

Fotoğraf 5. Dikime hazırlanmış yorgan (Karaman 2020)

Fotoğraf 6. Yorganın dikilmesi (Karaman 2020)

Fotoğraf 7. Dikimde sona gelmiş yorgan (Karaman 2020)

Fotoğraf 8. Dikimi bitmiş yorgan (Karaman 2020)

Fotoğraf 9. Göbekli menekşe motifli dikimi tamamlanmış yorgan (Karaman 2020)

Fotoğraf 10. Beş gül motifli dikimi tamamlanmış yorgan (Karaman 2020)

Fotoğraf 11. Beş gül, kemik/muz, tavan nakışı ve salyangoz/ray motifli dikimi tamamlanmış yorganlar (Karaman 2020)

Sonuç

Sivas yorgancılığı gerek iklim koşulları gerekse geleneksel alışkanlık nedeniyle azalarak da olsa devam etmektedir. İl merkezinde 11 esnaf faaliyet sürdürmektedir. Yorgancı esnafı en çok iş yaptıkları dönem olarak Haziran-Kasım aylarını söylemektedirler. Yorgan yapımı özellikle yazın

hem düğünlerin çok olduğu hem de gurbetçilerin memleketlerini ziyaret ettikleri dönemde artmaktadır. Artış miktarı geçmişle kıyaslanmayacak nitelikte azdır. Günümüzde her bir yorgancı esnafı yılda 5-10 adet el yapımı (desenli) yorgan dikmektedir. Yorgan dikme süresi bir usta için; günlük 2-3 adet mitil yorgan, saten yorgan ise seçilen desenle alakalı olarak 2-3 gün veya daha uzun sürede yapılmaktadır.

Geçmişte esnaf sayısının çok olmasına rağmen işleri yetiştiremediklerini ifade etmektedirler. El yapımı saten yorganlarda seçilen desene göre fiyat değişmekle birlikte günümüzde 400-700 TL arasında ücretlendirilmektedir. Mesleğin geçmişinde desenli yorganlar müşteri isteği yansırı dikilmiş olarak müşterisini beklerken günümüzde satılmama olasılığı nedeniyle sadece müşteri talebi olursa dikilmektedir.

Orta Asya'dan başlayarak sürdürülen çeyiz geleneğinin günümüzde giderek azalmasına karşı bu ananın devam etmesi sayesinde gelin giden kızına en azından birkaç adet el yapımı yorgan verme âdeti hala sürmektedir. Bazen bu yorgan hiç kullanılmadan evlenen kızın sandığında uzun yıllar saklı olarak muhafaza edilmiş olsa bile bu geleneği ısrarla sürdüren aileler varlığını korumaktadır. Sivas'ta zaman içerisinde yorgana verilen değer değişimine bakmak gerekir. Sivaslı hanımlar eskiden çeyiz yorganı için güne girerlerdi. Günümüzde ise böyle bir durum söz konusu değildir.

Yorgancılığın devamlılığının sağlanabilmesi için bu mesleği yeni neslin de benimseyip sürdürmesi gerekmektedir. Maalesef birçok el sanatlarında olduğu gibi Sivas el yapımı yorgancılığında da yetişen hiç çirak bulunmamaktadır. Bunun temel nedeni yorgancılıkla uğraşan insanların yeterince gelir elde edememesi olarak görülmektedir. Mesleği sürdüren ustalar son olarak görülmektedir. Mesleği sürdüren ustalar dahi başka imkânlarının olmadığından yoksa onların da sürdürmek istemediklerinden bahsetmektedirler. Emekliliklerini hak edince bu işi bırakacaklarını ifade etmektedirler. Yorgancılık mesleği devamlılığı için çirak sorunun mutlaka halledilmesi gerekmektedir. Eğitim kurumlarında kurs açılarak yeni nesle aktarılmalıdır.

Yorgan günlük kullanımda önemini yitirmemiş ancak birer ustalık işi olan el yapımı yorganların yerini hazır yorganlar almıştır. Hafif olması, temizliğinin kolay olması depolamada az yer kaplaması gibi birçok nedenle hazır yorganlar tercih edilmektedir.

Kaybolmaya yüz tutmuş el sanatlarından biri olan yorgancılık için de kısa sürede önlem alınmazsa kaybolan meslekler arasında yer alacaktır. Bu meslek, yerel yönetim ve devlet tarafından vergi, sigorta, kira ve pazarlama alanlarında desteklenmelidir.

Bu çalışmanın gerçekleştirilmesi sırasında atölyesini açarak bilgi paylaşımında bulunan değerli yorgan ustalarına çok teşekkür ediyoruz.

Kaynaklar

- ARLI, M. (1990). *Köy El Sanatları*. Ankara Ün. Ziraat Fak. Yayınları.
- AND, M. (1982). *Osmanlı Şenliklerinde Türk Sanatları*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:529, Sanat Eserleri Dizisi:2.
- ÇELİKER, D. ve ÖLMEZ F. N. (2012). "Burdur İlinde Yorgancılık". *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi* ART-E Sayı:10 ISSN 1308-2698.124.
- DEMİREL, Ö. (1989). *II.Mahmud Döneminde Sivas'ta Esnaf Teşkilatı ve Üretim-Tüketim İlişkileri*. Kültür Bakanlığı Yayınları.1071. Kültür eserleri Dizisi:136.
- DIYARBEKİRLİ, N. (1972). *Hun Sanatı*. Milli Eğitim Basımevi.
- EVREN, B. (1999). *Osmanlı Esnafı*. Türk Hava Yolları.

- D'OHSSON M.de.M. (1980). *18. Yüzyıl Türkiye'sinde Örf ve Adetler*. (Çev.: Zehran Yüksel), Tercüman 1001 Temel Eser.
- DUMAN, M. (2007) *Geleneksel Türk Yorgancılık Sanatı ve Türk Kültüründe Yorgan*. Heyamola Yayınları.
- FAROQHİ S.(2004). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. Cilt 2.1600-1914. Editör; Halil İnalçık ve Donald Quataert. Eren Yayıncılık.
- KAHRAMAN S. A. ve DAĞLI Y. (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları.3. Kitap 1. Cilt.
- KAHRAMAN S. A ve DAĞLI Y. (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları.1. Kitap 2. Cilt.
- KÖMÜRCÜ, N. (2005). *Konya İli Yorgan İşçiliğinin Bugünkü Durumu*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- MAHIROĞULLARI, A. (2001) *Seyyahların Gözüyle Sivas*. Yazarın Kendi Yayını.
- ÖĞEL, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş*. Cilt.3.Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖĞEL, B. (2001). *Dünden Bugüne Türk Kültürünün Gelişme Çağları*. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- URL-1: "TDK". <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim:18.11.2020).

Kaynak Kişiler

- KK 1: Bekir Sami Şimşek, 50, Sivas, Yorgancı (Görüşme 2020)
- KK 2: Murat Temirpolat, 55, Sivas, Yorgancı (Görüşme 2021)
- KK 3:Şirin Karaman, 45, Sivas, Akademisyen (Foto.Çek.2021)